

Ortadoğu’da Değişen Dengeler ve Türkiye’nin Konumu

Dr. Hacı Ömer Köse

Özet: Ortadoğu’da Osmanlı hâkimiyeti altında dört yüzyıl süren barış ve istikrar ortamı I. Dünya Savaşı ile birlikte sona ermiş ve bölge, büyük devletlerin yoğun güç mücadeleleri altında zayıf, istikrarsız ve geri kalmış bir görünüm kazanmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle bölgede yaşanan hareketlilik, Arap Baharı sürecinde dalga dalga yayılan isyanlarla yeni bir evreye girmiş ve bölgenin yeniden şekillenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. 1990’lı yıllara kadar izlediği mesafeli politikasını terk ederek bölge ile ilişkilerini hızla geliştirmeye başlayan Türkiye, özellikle son yıllarda izlediği proaktif ve çok yönlü dış politika ile bölgede etkin bir aktör haline gelmiştir. Bölgede başlayan dönüşüm sürecine katkı sunması Türkiye için tarihi bir sorumluluk ve aynı zamanda küresel güç dengelerindeki konumunu güçlendirecek önemli bir fırsattır. Bu nedenle dış politikamızın bölgede barış ve istikrarla birlikte kalkınma ve refahı artıracak; sadece bölgesel değil, küresel dengelerin de daha adil ve insani değerler üzerinde yeniden inşasına katkı sağlayacak kapsamlı, uzun soluklu ve dengeli stratejiler çerçevesinde yürütülmesi büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Türk Dış Politikası, Arap Baharı, Küresel Güç Dengeleri

1. Giriş

Ortadoğu, tarihte olduğu gibi, günümüzde de uluslararası politik mücadelelerin en önemli arenalarından birisini oluşturmaktadır. Tarihteki en köklü ve

uzun süreli medeniyetlerin beşiğini oluşturan ve insanlığın gelişimine önemli katkılar sunmuş olan Ortadoğu, sahip olduğu eşsiz konumu, doğal kaynakları, kültürel ve diğer zenginlikleri nedeniyle tarihin birçok döneminde hem iç dinamiklerinden, hem de dış müdahalelerden kaynaklanan sürekli bir mücadele ortamının yıpratıcı etkilerini yaşamak zorunda kalmıştır. 400 yıllık Osmanlı yönetimi altında istikrarı yaşamış olan bölge, I. Dünya Savaşı ile birlikte dış güçlerin yoğun baskı ve müdahaleleri altında yeniden şekillenmiş, bu müdahalelerin sürekliliği nedeniyle de son derece istikrarsız bir yapıya sahip olmuştur.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte 1990'lı yıllardan itibaren tüm dünyayla birlikte yeni bir döneme giren Ortadoğu'da güç dengeleri yeniden şekillenmeye başlamıştır. Yeni dönemde tek süper güç olarak bölgedeki hâkimiyetini pekiştiren ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrasında fiili işgale varan baskıcı politikalara yönelmesi, tüm dünyada ciddi endişelere yol açmıştır. Meşruiyeti ve başarı şansı olmayan politikalar ABD'nin güç kaybetmesini kaçınılmaz kılarken, oluşan güç boşluğu, bölgede yeni bir dönemin başlangıcını oluşturan gelişmelere zemin hazırlamıştır.

Bu dönemde bölgede istikrarsızlığa ve istikrarsızlaştırıcı unsurlara duyulan tepki, ortak değerlere ve bölgesel işbirliğine yönelen ilgi ve çağdaş dünya ile düzeyli bir entegrasyon arayışı, Ortadoğu'nun yakın gelecekte kendi dinamikleri üzerinde yeniden şekillenerek dünyada önemli bir güç merkezi haline gelmesi için gerekli ortamı hazırlamaya başlamıştır. Bu güç merkezinin oluşumunda, küresel bir nitelik kazanmasında, diğer güç merkezleri ve uluslararası aktörlerle sürdürülebilir ilişkiler geliştirmesinde Türkiye kilit öneme sahip bir aktör olarak ön plana çıkmaktadır. Dünyadaki güç dengelerinin yeniden şekillenmeye başladığı tarihsel bir dönüm noktasında bölgede artan etkinliği ve liderlik misyonu Türkiye'ye geniş fırsatlar sunacağı gibi, aynı zamanda ciddi maliyetler de yükleyecektir. Bu nedenle yeni döneme özgü fırsatların ve aynı zamanda risk ve tehditlerin etkin yönetilmesi, Türk dış politikasının stratejik öncelikleri arasında ilk sıralarda yer almalıdır.

Son yıllarda büyük bir hareketliliğe sahne olan bölgenin siyasal yapısındaki evrilmenin hangi boyutlarda gerçekleşeceği bilinmemekle birlikte, bölgede taşların geriye dönüşü imkânsız kılacak şekilde yerinden oynadığı kuşkusuzdur. Bölgedeki değişim, önümüzdeki dönemde yaşanması kaçını-

nılmaz görünen küresel dengelerin yeniden şekillenmesinde de etkili temel faktörlerden birisi olacağından, bu çalışmada Ortadoğu'nun stratejik önemi ve dünya siyasetindeki yeri kısaca ele alındıktan sonra, bölgedeki değişimin ana hatları, başlıca sorunları ve etkileri genel konjonktür ve Türkiye açısından ele alınmış, küresel ve bölgesel dengelerde ve buna paralel olarak Türk dış politikasında son yıllarda yaşanan hızlı gelişmeler karşısında Türkiye'nin konumu, sorumlulukları, fırsatları ve bu fırsatları değerlendirmek için izlemesi gereken stratejiler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2. Ortadoğu'nun Stratejik Önemi ve Dünya Siyasetindeki Yeri

Ortadoğu, çok eski dönemlerden itibaren yeryüzünün en önemli medeniyetlerinin filizlendiği ve insanlık tarihine önemli katkılar sunmuş olan bir bölgedir. Bu özelliğinin de bir sonucu olarak, aynı zamanda sürekli güç mücadelelerine sahne olmuş ve dünya siyasetinin temel arenalarından birisini oluşturmuştur. Tarihi ve kültürel özellikleri ve coğrafi ve jeopolitik konumu dolayısıyla dünyanın adeta merkezinde yer alan Ortadoğu, her şeyden önce “sadece kültürel bir başlangıç yeri değil, aynı zamanda Doğu ve Batı arasında kültürel değerlerin, medeniyetlerin, inançların taşındığı bir bölge” (Davutoğlu, 2003: 130) konumundadır. Her üç semavi din bu bölgede doğmuş ve günümüzde de her üç dinin kutsal saydığı merkezler bu bölgede varlığını sürdürmektedir.

Tarihte Ortadoğu'da özellikle Dicle, Fırat ve Nil nehirlerinin yataklarını esas alan bölgede ardı ardına birçok uygarlık kurulmuş olup, bu uygarlıklar insanlığın gelişiminde önemli roller oynamıştır. Sümerler, Hititler, Babililer, Asurlular ve Persler bu uygarlıkların başlıcalarını oluşturmaktaydı. Kurulan imparatorluklar ise, genellikle çok güçlü ve uzun ömürlü olup, dünya siyasetini belirleyici etkiye sahip olmuşlardır. Sasaniler, Selçuklular, Persler ve Osmanlılar, bu imparatorlukların en güçlülerini kurmuşlardır. Ortadoğu, tarih boyunca medeniyetlerin buluşma noktası olmuş (Yılmaz, 2010: 65); Ortadoğu'nun uzun geçmişi dünyada etki doğurmuş tüm uygarlıkların izlerini taşımış ve büyük ölçüde de bunları farklı biçimlerde bünyesinde uzun süre muhafaza etmiştir (Dedeoğlu, 2002: 7).

Bölgenin stratejik önemini artıran ve büyük güçlerin iştahını kabartan en önemli özelliği ise, dünya enerji ihtiyacının çok önemli bir bölümünü sağlayan petrol rezervinin 2/3'üne sahip olmasıdır. Ortadoğu, aynı zamanda üç kı-

taşı birleştiren kara, hava ve deniz yollarının düğüm noktasında yer almakta ve su yolu ve geçitlerini kontrol etmektedir. Bu nedendir ki tarihin birçok döneminde yoğun güç mücadelelerinin temel arenasını oluşturmuştur.

Bölge, en güvenli ve istikrarlı dönemini, 4 yüzyıl süren Osmanlı hâkimiyetinde yaşamıştır. I. Dünya Savaşı'na kadar süren bu dönemden sonra bölgede Batılı güçlerin sömürgeleştirme politikaları etkili olmaya başlamış; bölge uzun süre bu güçlerin hegemonya mücadelelerine sahne olmuştur. Bu süreçte Ortadoğu'da yapay bir bölümlendirme ile yetinilmeyerek, istikrar ve güveni ortadan kaldıran, ayrılık ve çatışmayı körükleyen unsurların bilinçli bir şekilde bölgenin bünyesine enjekte edilmesi, hem Türkiye'nin bölge ile ilişkilerini sınırlandırmış, hem de bölgedeki hemen her ülkenin bir diğerine şüphe ile yaklaşmasına ve mesafeli bir ilişki sisteminin egemen kılınmasına yol açmıştır. Bu da, bölgenin hiçbir şekilde tarihsel birikimine, stratejik konumuna ve sahip olduğu değerlere yaraşır bir güç merkezi haline gelememesinde temel bir etken olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ise bölge, ABD ve SSCB'nin etki alanlarında konumlanmaya başlamış; ABD, İngiltere'den boşalan bölgeleri kendi etkisi altına sokarken SSCB de Batı karşıtı rejimlerle işbirliğine yönelmiştir. Bu iki blok arasında devam eden Soğuk Savaş, bölgede bölünmüş bir yapı ortaya çıkarmıştır. SSCB'nin dağılması ile Soğuk Savaşın sona ermesi, Ortadoğu'nun mevcut yapısında ciddi bir kırılmaya yol açtı. Soğuk Savaş döneminde, iki bloklu bir dünyada hassas dengeler üzerinde varlıklarını güvence altına almaya çalışan bölge devletleri, yeni dönemde tek süper güç görünümü kazanan ABD'ye daha fazla yaklaşma eğilimine girmişlerdir. Ancak ABD'nin Ortadoğu'daki başarısızlıkları ve küresel kriz gibi nedenlerle küresel dengelerde yaşanan değişim, Ortadoğu'da köklü ve kapsamlı bir dönüşüm için gerekli ortamı hazırlamış ve halklar tarafından başlatılan isyan ateşi, bölgeyi dünyanın en hareketli merkezlerinden birisi haline getirmiştir.

Ortadoğu, Soğuk Savaş döneminde olduğu kadar, sonrasında da derin sarsıntılar geçiren bir bölge olmuştur. Filistin-İsrail ihtilâfı ve onun tetiklediği savaşlar, İran devrimi, İran-İrak savaşı, Birinci ve İkinci Körfez Savaşları, Arap ülkeleri arasındaki ihtilâflar ve rekabetler, mezhepler arasındaki çekişme ve çatışmalar, enerji kaynaklarına sahip ülkelerle bunlardan yoksun ülkeler arasındaki ekonomik farklılıklar, sürekli sarsıntılara ve istikrar-

sızlıklara çok müsait bir ortam yaratmıştır (Türkmen, 2010: 39). Zaten geleneksel olarak son yüzyılda gelişmiş ülkelerin Ortadoğu politikaları, genellikle bölgeyi sorunlar yumağı içerisinde çırpınan, çırpındıkça güç kaybeden, yönünü bulamayan, asla kazanma şansı olmayan, mikro çatışmalarla sürekli anarşi ve kaosa mahkûm bir yapıda tutmaya yönelikti. Çünkü bölgedeki güvensizlik, bölgenin zenginliğinden yararlanan büyük güçler için güvenlik anlamına geliyordu.

Ancak günümüzde değişen koşullar, bölgede güvensizlik yerine güvenin tesis edilmesini daha rasyonel kılmaktadır. Ekonomi güvenliğinin ayrılmaz bir parçası ve ekonomide dışa bağımlılık bir güvenlik zaafı olarak kabul edilmekte; ekonomik güvenlik için de Ortadoğu petrolü yaşamsal bir önem taşımaktadır. ABD için Ortadoğu petrolünün güvenliği, neredeyse ABD'nin güvenliği ile eşdeğer durumdadır. Çünkü ABD hegemonyasının sürdürülebilirliği, bölge enerji kaynaklarının kontrolüne bağlıdır (Akbaş, 2011: 7). Çin, Rusya ve AB ülkeleri için de durum pek farklı değildir.

Günümüzde dünya jeopolitiği kontrol edilemez bir hızla değişirken, Ortadoğu'nun dünya siyasetindeki yeri ve konumunda da köklü bir değişim kaçınılmaz görülmektedir. Batı dünyası kendi içinde ekonomik krizlere, çekişmelere, çatışmalara ve rekabete sahne olurken, Ortadoğu kendi iç dinamikleri ve evrensel insani değerler çerçevesinde yeniden şekillenmeye, birlik ve beraberliğe ve bir liderin öncülüğünde toparlanmaya ihtiyaç duymakta; bunu sağlayacak fırsatları da oluşturmaya başlamaktadır. Ancak bunu başaracak mekanizmaların, tecrübe ve bilgi birikiminin, siyasal iradenin ve güçlü bir liderliğin olmayışı, süreçte dağınıklık ve belirsizliği artırmaktadır. Arap Birliği, İslam Konferansı Teşkilatı gibi oluşumların bu ihtiyacı karşılamaktan uzak olması, bölgede gücü ve birikimi ile gün geçtikçe daha fazla ön plana çıkan Türkiye'den beklentileri ve Türkiye'nin sorumluluklarını artırmaktadır.

3. Ortadoğu'da Sorunların Tarihsel Arka Planı ve Günümüze Yansımaları

Yaklaşık 4 asır süren Osmanlı hâkimiyeti altında uzun bir istikrar ve barış dönemi yaşayan Ortadoğu, 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başlamasıyla başta İngiltere, Fransa ve Rusya olmak üzere büyük devletlerin siyasi, ekonomik ve kültürel egemenlik mücadeleleri için adeta

bir arenaya dönüşmeye başlamıştı. I. Dünya Savaşı sonrasında ise Osmanlı Devleti dağılma sürecine girmiş, bölgenin hâkimiyeti büyük ölçüde İngilizlerin eline geçmiştir. Osmanlı Ortadoğu'ya adalet esasına dayalı bir idari yapı ve koruyucu bir perde sağlamış ve bölgeyi dışarıdan yönelen pek çok tehlikeye karşı korumuşken, İngilizler prensip olarak Ortadoğu'da yalnız kendi maddi çıkarlarını koruyacak bir düzen kurmayı hedeflemişlerdir. Bu nedenle de yeni sistem, bölge halklarının büyük bir çoğunluğu için bitmek bilmeyen acılı ve çileli günlerin başlangıcı olmuştur (Lewis, 1996: 277).

Bu süreçte Türkiye kendi ulus devletini kurmaya yönelirken, Araplar da büyük devletlerin işgalleri altında ayrı devletlere bölünmüş ve tam bağımsızlık ümidiyle Osmanlıya sırt çevirmişlerdi. Bu tercihte, Osmanlının son dönemlerinde bölgede yaşanan bazı gelişmelerin Türkler ile Araplar arasında karşılıklı güvensizliğe, hatta düşmanca tutumlara yol açmasının da etkisi büyüktür. Zira bir yandan bu dönemin bir kesitinde etkili olmayı başaran Jön Türkler hareketinin ve Türkçülük politikalarının Araplar üzerinde oluşturduğu baskı, öte yandan bağımsızlık taahhüdü karşılığında I. Dünya Savaşında İngilizlerle birlikte hareket eden Arapların hala hafızalardan silinemeyen ihanet girişimleri, iki taraf arasında yüzyıllar boyu süren birlikteliği derinden sarsmıştır.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra yönünü Batıya çeviren Türkiye'nin bölge ile bağları iyice zayıflamış, büyük güçlerin baskısı altında şekillenen bölge ülkelerinin de ne Türkiye ile, ne de bağımsız olarak diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirmeleri pek mümkün olmamıştır. Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelmemesinin nedeni de, Batı'nın referans alınmasından ziyade, bu dönemde Ortadoğu'nun içinde bulunduğu koşullar olmuştur. Çünkü büyük güçlerin askeri, politik ve kültürel hegemonyası altına giren (Ayhan, 2010: 29) bölge ile Türkiye'nin bu güçlere rağmen sağlıklı ilişkiler kurması ve bağımsız bir politika yürütmesi mümkün olmamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu dünyada ise Ortadoğu, iki blok arasındaki rekabetin etkilerini yoğun olarak yaşamış ve istikrarsızlık Soğuk Savaşın gölgesinde kronik bir hal almıştır. Oluşturdukları gerilim ortamı ile sömürü düzenlerinin temelini oluşturan büyük güçler, bölgenin en önemli tabii zenginliği olan petrolü tamamen kendi kontrolleri altına almışlardır. Bununla yetinmeyerek kendi kontrollerindeki idarecilerle oluşturduk-

ları yapay devletlere sattıkları silahlarla servetlerine servet katarken, bölgeyi muazzam bir silah deposuna çevirmeyi de başardılar (Lewis, 1996: 267).

Petrole hâkim olmak ve silah satışı artırarak için büyük güçler, bölge ülkeleri arasında yapay çekişmeleri körüklemekten geri durmamıştır. Ortadoğu'yu zayıf bırakan ve birçok kez sıcak çatışmalara dönüşmüş olan bu çekişmelerin en önemli örneği, 1980'de başlayıp 8 yıl süren, 1 trilyon doları aşan ekonomik kayba, 2 milyon insanın ölümüne ve bütün bölgenin istikrarsızlığa sürüklenmesine yol açan İran ve Irak arasındaki savaştır. Daha sonra yok yere Kuveyt'i işgale kalkışan Irak'a karşı ABD öncülüğünde ciddi bir cephe oluşturulduğu ve bölge ülkelerinin birbirine kırdırıldığı bilinmektedir. Bu savaşın etkisi bitmeden, kimyasal silahlara sahip olduğu gerekçesiyle Irak ABD tarafından işgal edilmiş, birçok bölge ülkesi de ABD'ye aktif destek vermiştir.

Bölge ülkeleri arasındaki güvensizlik ortamı, güçlü bir Ortadoğu'nun inşasını engelleyen önemli bir diğer faktör olmuştur. Örneğin bölgenin ikinci büyük ekonomisi ve Şii nüfus üzerindeki önemli etkisiyle siyasal anlamda liderlik iddiası taşıyan bir güç konumundaki İran'a hemen tüm İslam ülkeleri kuşku ile yaklaşmakta, kendisi de tercihini İslam ülkelerinden yana değil, Rusya, Ermenistan ve hatta Çin lehine kullanabilmektedir. İran için de özellikle Türkiye, kuşku ile yaklaşılması gereken bir ülke olup, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal modelinin, İranlıların bir bölümü için "İran anlayışının panzehiri" olarak algılanması (Laçiner, 2008: 2), İran yönetiminin Türkiye ile ilişkilerinde korumacı ve kuşku dolu bir yaklaşım benimsemesini kaçınılmaz kılmaktadır. Körfez ülkeleri ise, İran'ı daha somut bir tehdit olarak algılamakta, bu da ABD ile yakınlaşmalarına yol açmakta, Körfezdeki ABD varlığını meşrulaştıran en önemli etken İran olmaktadır (Laçiner, 2008: 4).

Günümüze dek süren dış baskı ve mücadeleler sonucu bölgede oluşan istikrarsızlık döngüsü, kalıcı yapısal sorunlara yol açmıştır. Her şeyden önce 21. yüzyılla birlikte hızla küreselleşen dünyada köklü bir değişim yaşanırken, dış destekle ayakta duran bölgedeki kapalı rejimler bu gelişmelere kayıtsız kalmış; kendilerini yenileme ihtiyacı duymadıkları gibi, halklarına modern dünyanın olanaklarını sunma çabasına da girişmemişlerdir. Sahip oldukları eşsiz zenginlikleri, özellikle de kalkınmanın en stratejik unsuru olan ve dünyadaki en önemli bölümüne sahip oldukları enerji kaynaklarını

halkları için refaha dönüştürememiş, halklarının beklentilerini karşılamaktan uzak kalmışlardır.

Bugün Ortadoğu’da var olan zayıf kurumsal yapı, etkin olmayan bürokrasi, aşırı dengesiz gelir ve servet dağılımı, eğitimsizlik, etnik milliyetçilik, işsizlik ve yoksulluk gibi önemli sorunlar, bölgenin siyasal, sosyal ve ekonomik dönüşümü önünde ciddi engeller olarak durmaktadır. “Başka ülkeler için yokluğu sorun olan paranın, Ortadoğu ülkelerinin önemli bir kısmı için çokluğu sorun oluşturmaktadır. Ekonomilerinin % 80-95 arası petrol ve gazdan gelen ve geri kalan kısmı da bu ürünlerin türevleri ve vergilerden oluşan bu ülkelerde ekonomi son derece sınırlı sayıda ürün etrafında dönmektedir. Devletin vatandaşlarından aldığı vergilere ihtiyacı yok denecek bir düzeydedir. Hal böyle olunca ne demokratikleşme mümkün olabilmektedir, ne de ekonomide ürün çeşitlemesi. Gelir ve güç bunun sonucu olarak dar bir çevrede toplanmaktadır. Bir süre sonra da sistem kemikleşmekte ve gelişmeye uygun olmayan bir hale gelmektedir. Arap dünyasının demokratikleşmemesinde, olağanüstü zenginliğin güçlü bir ekonomiye yol açamamasında tek ürüne dayalı ekonominin büyük bir rolü vardır. Bu da içeride sürekli hale gelen rejim geleceği sorununa yol açarken, dışarıda da büyük aşağılanmalar ve başarısızlıklara neden olmaktadır” (Laçiner, 2006: 3).

Ortadoğu’nun uzun süre sömürge yönetiminde kalması, aile klan bağlarının güçlü olması, iç çekişmeler, sanayileşememe ve hâkim güçlerin otoriter rejimleri demokrasiye tercih etmeleri gibi etkenler, demokrasinin bölgede yerleşememesine neden olmuştur. Demokratik hakların sınırlı olması, çok uzun yıllar süren iktidarlar, hemen tüm ülkelerde siyasete katılımın sınırlı olması, baskıcı ve sınırlayıcı rejimler, basın özgürlüğünün kısıtlanması ve babadan oğla geçen halktan kopuk, otoriter yönetimlerin varlığı (SAE, 2011: 3) da bölgenin gelişmesini engelleyen temel özellikleri arasında yer almaktadır.

Bölge ülkelerinin önemli bir bölümünün ya çok yoksul, büyük bölümü petrol ve türevlerine dayalı gelirlerin çok dar bir kesim tarafından paylaşılması, ekonomik ve sosyal gelişmeyi sınırlayan bir diğer etkidir. Devletin doğrudan petrol gelirleri ile yetinebilmesi ve vergiye pek fazla ihtiyaç duymaması ise, devlete karşı herhangi bir mali yükümlülük altına girmeyen vatandaşların devletten beklentilerinin de sınırlı kalmasını kaçınılmaz kılmış, dolayısıyla demokratikleşme için gerekli şartların oluşmasını güçleş-

tirmiştir. Demokratik olmayan bir devletin aynı zamanda etkinlik sorunları ile karşı karşıya kalması kaçınılmaz olduğundan, olağanüstü zenginlikler güçlü bir ekonomiye dönüşmemiştir. Nitekim “ekonomik olarak yoksulluk, işsizlik, eğitilmiş gençlerin çaresizliği, genç nüfusun oluşturduğu demografik baskı, hayat pahalılığı ve ücretlerin çok düşük olması, sosyal adaletsizlik, yolsuzluklar, rüşvet, hukuktan yoksunluk, liderlerin ve yakın çevresinin ve bürokrasinin sahip oldukları ekonomik güç ve servetin yarattığı öfke, son dönemdeki başkaldırı hareketlerini tetiklemiştir” (SAE, 2011: 3).

4. Küresel Güç Dengelerinde Değişim ve Ortadoğu'ya Etkileri

I. Dünya Savaşından sonra İngiltere ve Fransa, II. Dünya Savaşından sonra ise ABD ve SSCB'nin etkisi altında şekillenen Ortadoğu'da dengeler, SSCB'nin yıkılması ve Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte yeniden oluşmaya başlamıştır. Daha önce iki bloklu dünyanın hassas dengelerine uygun bir konumlandırmaya tabi olan bölge devletleri, yeni dönemde tek süper güç görünümü kazanan ABD'nin etkisine daha fazla girmeye başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde Batı eksenli bir politika izleyen Türkiye ise, yeni dönemde politika kanallarını çeşitlendirmiş ve Ortadoğu'daki potansiyeli değerlendirmeye başlamıştır.

Yeni dönemi etkileyen en önemli olaylardan birisi, kuşkusuz 11 Eylül saldırıları olmuştur. Bu saldırılar, küresel sistemde ve özellikle Ortadoğu'nun mevcut yapısında ciddi sarsılmalara yol açmıştır. ABD'nin bu saldırılar dolayısıyla terörün kaynağını Ortadoğu olarak göstermesi ve yeni bir Ortadoğu şekillendirme arayışı, bölgeyi uluslararası arenada gündemin ilk sıralarına taşımıştır (Akkoyunlu, 2007: 1). Bölgedeki hâkimiyetini güçlendirmiş olan ABD, bu dönemde saldırı dolayısıyla uluslararası ortamda oluşan mağdur psikolojisinden de yararlanarak, bölgede sınır tanımayan güç kullanımlarına başvurmuştur. Sınırsız bir güç algısının doğurduğu psikoloji ile yürüttüğü eylemleri için “haçlı seferleri” benzetmesini birincil ağızdan yapmaktan çekinmeyen ABD, bölgeyi askeri müdahalelerle şekillendirmeye yönelerek tartışmasız bir hegemonya kurmaya çalışmıştır.

ABD'nin bu tür yaklaşımları ve Afganistan ve Irak işgalleri, politikalarının meşruiyetinin sorgulanmasını kaçınılmaz kılmıştır. “Sürekli Özgürlük” adı konulan Afganistan müdahalesinin üzerinde 10 yılı aşkın bir süre geç-

miş olmasına rağmen, ülkede kalıcı barış ve düzen sağlanabilmiş değildir. Üstelik çok sayıda sivilin ölümü, tutsaklara Guantanamo üssü ve diğer ortamlarda uygulanan ağır işkenceler ve kötü muamele, tüm dünyada ABD'ye duyulan güveni sarsmış ve müdahalenin meşruiyetini sorgulatmıştır. “Irak’a Özgürlük Operasyonu” adı altında gerçekleştirilen Irak işgalinin sonuçları da pek farklı olmamıştır.

11 Eylül saldırıları sonrasında ABD tarafından Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) adıyla gündeme getirilen, daha sonra Genişletilmiş Ortadoğu Projesi (GOP) olarak adı değiştirilen proje çerçevesinde Ortadoğu ülkelerinde eğitime destek verilmesi, kadınların kamusal alana daha fazla çekilmesi, demokrasinin güçlenmesi, terörün, uyuşturucu ve silah kaçakçılığının önlenmesi, insan haklarına daha fazla önem verilmesi gibi somut taleplerin hayata geçirilmesi amaçlanmış ise de, ABD'nin zayıflayan ve güven vermeyen imajı nedeniyle bu proje bölgede gerekli etkiyi doğuramamıştır.

Demokratikleşme ve ekonomik kalkınmaya ağırlık verilmesi amacıyla ortaya konulan projenin aslında Ortadoğu'nun enerji kaynaklarını kontrol altında tutmayı, bölgeyi kendi ekonomik, askeri ve siyasal çıkarlarının yanı sıra İsrail için de daha güvenli hale getirmeyi amaçladığının düşünülmesi, BOP'a duyulan kuşku artırmıştır (Arı, 2010: 321). Hatta bu proje ile ABD'nin bir yandan doğal kaynakları kontrol ederken, diğer yandan ülke rejimlerini ve bunun uluslararası düzeydeki yansımalarını belirleyerek merkezi konumunu pekiştireceği (Bilgin, 2008: 415) ileri sürülmüştür.

ABD'nin bölgedeki aşırı müdahaleci tavrı, dünyanın jandarmalığına soyunması ve hemen hemen tüm bölgesel sorunlara müdahil olması, manevra alanını daraltıcı bir etki yapmıştır. Bu politikalarının bir sonucu olarak yumuşak güç olma imajı büyük darbe alan ABD, liderlik yapabilmek için gerekli sermaye olan uluslararası toplumun güvenini yitirmiş ve dünyadaki konumunu zayıflatmıştır (Sümer, 2008: 140-41). Çünkü Irak işgali ile birlikte, tek taraflı ve müttefikleriyle dünya üzerinde hegemonyasını pekiştirmek isteyen ABD'nin dış politikası, uluslararası hukuku, normları ve örgütleri ikinci plana atan “dünyayı yönetme girişimi” olarak nitelendirilmiştir (Keyman, 2005: 31).

Irak işgali ile birlikte Ortadoğu'yu tek başına kontrol etmeye yönelik ABD'nin başarısızlığa uğraması ve aynı zamanda 2007 yılından itibaren mali ve ekonomik kriz nedeniyle zayıflama sürecine girmesi, Ortadoğu'da

bir güç boşluğu oluşturmuş; bu boşluk, bazı bölge ülkeleri ile diğer küresel güçler tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Yeni dünya düzeninde bu şekilde daha fazla ülkenin aktif rol almaya başlaması, uluslararası sistemde çok kutupluluğa geçişi hızlandırmıştır. Türkiye'ye de 1918'den sonra ilk kez Ortadoğu'da ekonomik ve politik olarak etkili bir aktör olma olanağı sunan bu gelişmeler, aynı zamanda bölge halklarının bilinçlenmesi ve kurulu düzene başkaldırması için gerekli koşulların oluşmasını sağlayarak, bölgede yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır.

5. Ortadoğu'da Değişim ve Arap Baharı

Soğuk Savaşın sona ermesi ve SSCB'nin yıkılması, tek parti diktatörlüğünün ve otoriter yönetimin ideolojik meşruiyetini ortadan kaldırmış ve Ortadoğu'daki siyasal rejimlerin giderek artan oranda demokratikleşme baskısı ile karşı karşıya kalmalarına yol açmıştır (Carley, 2008: 6). Böyle bir ortamda Ortadoğu'nun kendi iç dinamiklerinin harekete geçmesi ile, önemli bir sosyal ve siyasal dönüşümün işaretleri görülmeye başlanmıştır.

Küresel güçlerin hegemonyasındaki çözüme, bölge halkında özgüven inşasını hızlandırmış ve yüz yıla yakın bir süredir boyun eğilen diktatörlüklerin tasfiye sürecini başlatmıştır. Emperyalist güçlerin oluşturduğu yönetimler tarafından baskı altında yaşamaya mahkûm edilen halkların, özellikle de genç nesillerin, iletişim teknolojisinin sunduğu imkânlardan da yararlanarak daha özgür ve müreffeh bir hayat için harekete geçmeleri, "Arap Baharı" olarak da adlandırılan bir başkaldırı sürecini başlatmıştır.

Diktatörlük rejimine karşı ilk olarak Tunus'ta başlayan halk ayaklanmasının başarıya ulaşması, yıllardır baskıcı rejimler altında yaşayan bölge halklarını cesaretlendirmiş ve kimsenin öngöremediği kadar kısa bir sürede Mısır, Ürdün, Cezayir, Yemen, Libya, Bahreyn ve Suriye dahil bölge ülkelerinin hemen hepsine sıçrayarak, geniş Ortadoğu'da yeni bir düzenin ilk işaretlerini vermiştir (Aydın, 2011: 22). Bu süreçte Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de yönetimler düşürülmüştür. Fazla bir tabanı bulunmayan diktatörlere yaslanan Batı'nın hegemonyası da, bu süreçte ciddi darbeler almaya başlamıştır. Zira bu başkaldırıları, sadece bölgedeki yönetimlere değil, aynı zamanda uzun zamandır bölgeyi kendi çıkarları için bir manevra alanı olarak gören küresel sisteme ve yabancı güçlere karşı da bir duruş ortaya koymuştur.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da yaşanan olaylara karşı başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin verdiği tepkiler, hemen herkesin bölgede yaşanan gelişmelere ilişkin somut bir politikası olmadığını gözler önüne serdi. Bugüne kadar bölgedeki çıkarlarını koruma arzusuyla otoriter rejimleri destekleyen Batılı ülkelerin bölgedeki değişim talepleri karşısında politika geliştirmekte zorlandıkları ve beklenenin aksine, genel olarak demokratikleşmeyi desteklemek yerine, farklı ülkelerde farklı politikalarla halk ayaklanmaları sonrasında da iktidarlara yakın kalmaya çalıştıkları görülüyor. Bu çerçevede Mısır’da Mübarek’in Batıya yakın politikalarını sürdüreceği öngörülen asker in iktidara gelmesine, Bahreyn’de mevcut rejimi ayakta tutmak için göstericiler üzerine Suudi Arabistan’dan getirilen askerlerce ateş açılmasına tepki vermezken, Libya’da uluslararası operasyonla ayaklanmacılara destek vermekte sakınca görmemişlerdir (Aydın, 2011: 25).

Arap Baharı, bölgenin kendi değerleri ile barışması ve tarihsel misyonunu üstlenmesi için kritik öneme sahip bir sürecin başlangıcını oluşturmuşsa da, bu ayaklanmalar ve yönetim değişiklikleri, bölgeyi aynı zamanda dünyanın en güvensiz ve istikrarsız bölgesi haline getirmiştir. Zira bu ülkelerin hiçbiri yeni bir düzen inşa etmede henüz somut bir başarı ortaya koyabilmiş değildir. Kaldı ki bölgedeki “bahar” havası, Suriye’deki gelişmelerle gölge lenmiştir. Suriye’deki yönetimin bu süreçte yaygınlaşan protestolar karşısında Rusya, İran ve Çin’in desteğini alarak yaygın ve aşırı askeri güç kullanımına başvurması, ülkedeki krizin sürekli tırmandırılmasına yol açmıştır.

Mısır ve Tunus’ta uzun süre iktidarda kalan diktatörlerin çok kısa sürede devrilmesi, muhalefete bir dönüşüm planı üzerinde birleşebilmeleri için çok kısa bir zaman tanımış (Hilal, 2012: 4); bu durum lider eksikliği, ekonomik ve yönetsel kapasite yetersizlikleri gibi faktörlerin de etkisiyle yeni yönetimlerin başarı potansiyelini zayıflatmıştır. Sahip olduğu toplumsal, siyasal, demografik ve ekonomik özellikler dolayısıyla Arap dünyasının en büyük ve en önemli ülkesi olan Mısır’da geçici olarak oluşturulan askeri yönetimin kalıcı bir güç gibi hareket ederek yetkilerini her geçen gün artırması, Anayasa Mahkemesinin yeni oluşturulan Parlamento’yu feshetme girişimi, Cumhurbaşkanlığı seçiminde aday olan eski yönetimin Başbakanının % 48’in üzerinde oy alması gibi gelişmeler, bölgedeki rejimlerin ne yönde evrileceği konusundaki kuşku ları artırmaktadır.

Halk hareketleri sonucu oluşan yeni yönetimlerin başarılı bir sınav verememeleri, ayaklanmaların yaygın olarak sürdüğü diğer ülkelerde muhalefetin etkinliğini azaltmış ve değişim çabalarını zayıflatmıştır. Demokratikleşme sürecinin zayıflayarak Suriye'de olduğu gibi sonu belli olmayan krizlere dönüşmesi, Türkiye açısından politik, ekonomik ve daha da önemlisi güvenlik açısından ciddi riskler getirmektedir. Ancak her şeye rağmen Türkiye'nin bölgede barış ve istikrarın inşası için birçok olayda başarı ile uyguladığı mekik diplomasisini ısrarla sürdürmesi ve yeni bir Ortadoğu için, maliyetlerini de göze alarak aktif katkılarını artırması ve bölgede kendisine bağlanan umutları boşa çıkarmamak için azami çabayı göstermesi, hem Türkiye, hem de bölgenin geleceği için büyük önem taşımaktadır.

6. Türkiye'nin Bölge İçin Artan Önemi ve Ortadoğu'nun Geleceğindeki Ağırlığı

Osmanlının 400 yıl boyunca bölgede adaletli ve hoşgörülü bir yaklaşımla ve barış ve istikrar içinde sürdürdüğü yönetimin değeri, sonraki yüzyıl boyunca huzur ve istikrar arayan bölge halkları tarafından giderek daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü büyük umutlar bağladıkları bağımsızlık, batılı güçlerin hegemonya kurma mücadelelerinde bir basamak oluşturmuş, bölge insanı bu güç mücadelelerinin yol açtığı korku ve endişe ortamında yaşamaya mahkûm olmuştur. Yabancı güçlerin müdahale ve yönlendirmeleri ile sürekli itibarsız, güçsüz ve istikrarsız bırakılan bölgedeki yönetimler, halklarının umutlarını gerçeğe dönüştürmekten çok uzak kalmıştır. Baskıcı yönetimler altında uzun yıllar ezilen bölge halkının bu gerçekleri algılamaya başlaması, bilinçlenmesine de zemin hazırlamıştır.

11 Eylül saldırıları sonrasında Batı dünyasının izlediği terörle mücadele politikaları, terörle hiçbir ilgisi bulunmayan geniş kitleleri büyük ölçüde rahatsız etmiş; Batı'da yükselen İslam karşıtlığı, özellikle ABD ve İngiltere'nin bölgede sergiledikleri tutum, Ortadoğu'daki dengeleri geriye dönüşü olmayacak şekilde derinden etkiledi. Bu etki, bölgenin Batı destekli yönetimlerine yönelik başkaldırılarda ve Arap Baharı olarak nitelenen sürecin başlamasında önemli bir faktör olmuştur. Batının söz konusu politikalarına Türkiye ciddi ve cesur tepkiler verirken, bölgenin siyasi kadrolarının yeni bir strateji ve farklı bir liderlik ortaya koyamamaları, bu yönetimlerin meşruiyet-

lerinin sorgulanmasına ve Türkiye'ye duyulan ilginin artmasına yol açtı.

Yeni dönemde bölgede en etkili aktörün Türkiye olacağı konusunda genel bir kabul söz konusudur. Bölge halklarının bu yöndeki beklentileri artarken, bundan rahatsızlık duyanların da durumu kabullenmeye ve hatta fırsata çevirmeye çalıştıkları görülmektedir. Zira bölgenin Mısır ve Suudi Arabistan gibi geleneksel güçlerinin olayları şekillendirme yetenekleri önemli ölçüde kaybolurken, ABD'nin ve bölgedeki diğer yabancı aktörlerin etki kapasiteleri de gün geçtikçe zayıflamaktadır. ABD'nin bıraktığı boşluğu doldurma çabasına giren Rusya ve Çin'in de önemli sınırlılıklarının bulunduğu bilinmektedir.

Bölgenin en güçlü ve geleceğe en güvenle bakabilen ülkesi olarak Türkiye, kuşkusuz tarihsel arka plandan ve jeo-politik konumundan kaynaklanan önemli avantajlara sahiptir. Türkiye'nin konjonktürel olarak sahip olduğu avantajlar da sayılamayacak kadar çoktur. Özellikle 11 Eylül sonrası dönemde medeniyetler ya da kültürler arası bir gerginliğin tırmanması karşısında Türkiye, küresel barışa katkıda bulunabilecek ve bu gerilimi düşürebilecek bir aktör olarak öne çıkmış; bulunduğu coğrafya ve tarihi derinliği bakımından yeni dünya düzeninin kurulumunda 'düzen kurucu' ülke rolünü üstlenmiştir (Aras ve Akpınar, 2011: 22).

Bölgedeki çatışma ve istikrarsızlıklar nedeniyle Batı nezdinde stratejik değeri artan Türkiye, aynı zamanda bu çatışma ve istikrarsızlıklara çözüm ürettiği için hem Batı, hem de bölgedeki toplumlar nezdinde değeri artan bir ülke haline gelmiştir. Türkiye artık bölgesindeki otoriter ve baskıcı yönetimleri meşrulaştıracak yaklaşımlardan özenle kaçınmakta, yönetimlerin halklarının sesine kulak vererek demokrasiyi hayata geçirmeleri gerektiğini yüksek sesle dile getirmektedir. Kendisi de daha fazla demokratikleşerek, ekonomik ve sosyal kalkınmasını hızlandırarak bölgeye örnek teşkil eden model bir ülkeye doğru evrilmektedir.

Türkiye, bölgesel ve küresel dengelerin yeniden şekillenmeye başladığı bir dönemde, Ortadoğu'nun en hayati sorunları ile yakından ilgilenmiş, etkin bir diplomasi ve somut arabuluculuk girişimleri ile güvenilirliğini ve saygınlığını önemli ölçüde artırmıştır. İzlediği dış politika ile sadece küresel güvenliğin sağlanmasına değil, aynı zamanda çeşitli zıt kutuplarda bulunan aktörler veya durumlar arasında, demokratik küresel yönetime de çeşitli şekillerde katkı-

da bulunarak bir köprü görevi görmektedir (Bayer ve Keyman, 2012: 73)

Ortadoğu'da yakınlaşma ve entegrasyonun gerçekleştirilmesinde en yüksek potansiyele sahip ülke yine Türkiye'dir. Bu potansiyel, bölgedeki ayrıştırmacı politikaları şimdiden etkisiz kılmaya ve bölgenin sahip olduğu gücün halkların refahı için etkin şekilde kullanılmasına yönelik fırsatlar oluşturmaya başlamıştır. Son yıllarda gerçekleştirdiği reformlar, ekonomik kalkınma ve dış politikada yakaladığı başarılar nedeniyle Türkiye bölge ülkeleri için bir çekim alanı haline gelmiştir. Türkiye'nin demokratikleşme, sivilleşme, ekonomik gelişme, diplomasi ve daha birçok alanda elde ettiği başarılar, Ortadoğu'da değişim taleplerini cesaretlendirmiş ve halk iradesine dayalı sivil yönetim arayışlarını teşvik etmiştir.

Türkiye, Batı yanlısı politikasına ve Batının İsrail'e tam desteğine rağmen, Filistin halkının haklı davalarını desteklemekte tereddüt göstermemiş, ortaya koyduğu aktif ve cesur politikalarla bölgede, özellikle Araplar nezdinde büyük prestij kazanmıştır. 2002 yılında dönemin Başbakanı Ecevit'in İsrail'i soykırım ile suçlaması ile başlayan, 2009 Davos Zirvesindeki restleşme ve Mayıs 2010'daki Mavi Marmara baskını ile en zayıf noktaya gerileyen İsrail ile ilişkilerde Filistin sorunu nedeniyle yaşanan gerginlikler, Türkiye'nin Batıdan çok bölgenin çıkarlarını öne alan özgün bir politikaya yönelmesinin izdüşümleriydi. Bu yöneliş, bölgenin iç dinamiklerinin güçlenmesine de temel oluşturmuştur. Nitekim Arap Baharını, Davos ve Mavi Marmara olaylarından sonra bölge halkında artan farkındalık ve özgüven ile ilişkilendirenlerin sayısı az değildir.

Türkiye'nin 2000'li yıllarda Batı tarafından adeta kısıp alınmaya çalışılan Suriye ve İran ile yakın ilişkiler geliştirmesi, dış politikasında farklı ve daha özgür tercihlere yöneldiğinin göstergesi olmuş, bu aynı zamanda bölgedeki imajını da güçlendirmiştir. Lübnan'daki BM askeri gücüne katkı sağlaması, hem Batı nezdinde itibarını artırmış, hem de bölgede önemli bir oyuncu olduğunu göstermiştir (Larrabee, 2007). Özellikle Ortadoğu'da ayrık bir konumu bulunan İran ile karşılıklı güven üzerine tesis edilen bir ilişki sürecinin başlatılması, orta vadede İran'ın bölge ile entegrasyonuna büyük katkılar sağlayabilecek, bu da Ortadoğu'da kalıcı bir barışın tesisi ve sürdürülebilir kılınmasında önemli bir rol oynayacaktır.

Türkiye'nin Ortadoğu politikası, giderek artan ölçüde çatışma yerine ba-

riş ve istikrarı tesis eden, ekonomik, sosyal ve kültürel zenginliği artıran, güç birliği ve dayanışmayı teşvik eden özellikleriyle bölgedeki her ülkenin kazanacağı bir çerçeve sunmaktadır. Tüm ülke, topluluk ve kültürleri kapsayıcı niteliği ile de diğer alternatiflerinden farklılaşmaktadır.

Günümüzde Türkiye istemese de, koşullar kendisini bölgede liderlik rolüne zorlamaktadır. Bunda tarihsel bağlar, bölge halklarının talep ve beklentileri, Türk halkının bölge halkı ile yakınlaşması, bölgede yenilenmeye başlayan liderlerin Türkiye algılamasındaki pozitif farklılık gibi birtakım faktörlerin yanı sıra, çeşitli nedenlerle bölgedeki desteğini kaybetmeye başlayan Batı'nın bölge ile ilişkilerinde sözü dinlenen, güçlü bir liderliğe olan ihtiyacı da etkili olmaktadır.

Yaşanan gelişmeler ve mevcut koşullar çerçevesinde Ortadoğu, dünyada yeni bir güç merkezi olmaya aday görünmektedir. Bu merkezin lideri olarak Türkiye rol ve sorumluluklarını gereği gibi yerine getirdiği takdirde, dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasında ilk sıralarda yer alacaktır. Çünkü toplumsal, ekonomik, coğrafi açılarından çok önemli avantajlara sahip olduğu gibi, bu alanlardaki üstünlüklerini güce dönüştürmesi için büyük fırsatlara sahip olacaktır.

7. Türk Dış Politikasında Yeni Açılımlar Ve Ortadoğu'nun Türkiye İçin Artan Önemi

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, Türkiye'nin uluslararası arenadaki rolünü doğrudan etkileyecek radikal değişikliklere yol açmıştır. İki kutuplu dünyanın son bulması, Türkiye'nin Batı için taşıdığı stratejik önemi azaltmış ise de, aslında bu durum değişen uluslararası düzen içerisinde Türkiye'nin hareket alanını sınırlandıran faktörleri azaltmış; dış politikada başat özelliği oluşturan Batıya odaklılık zayıflama eğilimine girmiştir (Carley, 2008: 1). Bu değişimin sunduğu fırsatları değerlendiren Türkiye, dış politikasını daha zengin bir yelpazede çeşitlendirme yoluna gitmiş, Türk Cumhuriyetleri, Balkanlar, Ortadoğu ve hatta Afrika ve Asya'nın geri kalan bölümleri ile ilişkilerini geliştirme çabasına girmiştir.

Yeni dönemde bölgede giderek daha aktif ve bağımsız bir politika izlemeye başlayan Türkiye, 1918'den sonra ilk kez Ortadoğu'da ekonomik ve politik olarak etkili bir aktör olma fırsatı yakalamıştır. Türkiye'nin bugünkü

Ortadoğu politikası, tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar proaktif, işbirliğine açık ve çok yönlü bir nitelik kazanmıştır (Walker and Tocci, 2010). Lübnan Savaşı’na tepki vererek bölgeye asker göndermesi, İsrail ile ilişkilerde köklü bir değişim gerçekleştirmesi, Irak’ın yeniden yapılandırılmasında aktif rol alması, Körfez ülkeleri ve Suriye ile stratejik işbirliğini güçlendirmesi gibi gelişmeler, Türkiye’nin bölgeye yönelik proaktif politikasının göstergeleriydi. 2000’li yıllar, aslında Türkiye’nin yönünü daha güçlü bir şekilde Batıya çevirdiği ve AB ile müzakere sürecini başlattığı bir dönemdir. Ancak müzakere sürecinde AB ile ilişkilerin her zaman yolunda gitmemesi ve AB’nin sürece ilişkin net olmayan tutumu, Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelmesinde etkili bir faktör olmuştur.

Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelmesi, dış politikada “eksen kayması” tartışmalarını gündeme getirmiştir. Özellikle Arap Baharı öncesinde Türkiye’nin Suriye ve İran gibi Batı ile mesafeli iki ülkeyle ilişkilerini güçlendirmesi ve İsrail’den uzaklaşması, bu tartışmaları alevlendirmiştir. Ancak Türkiye’nin Ortadoğu’ya odaklanması, sırtını Batıya çevirdiği anlamına gelmemekte; Soğuk Savaş sonrasındaki güvenlik çerçevesinde meydana gelen yapısal değişime bir yanıt (Larrabee, 2007) niteliği taşımakta ve uluslararası güç dağılımındaki konumu bağlamında Türkiye’nin yapısal yeteneklerinin gelişimi (Yalçın, 2011: 56) ile ilgilidir. Zira yeni dönemde uluslararası sistemde çözümlerin ve çok sesliliğin yaygınlaşması, jeo-politik ve stratejik konumunun da etkisiyle Türkiye’ye ciddi fırsatlar sunmuş ve Türk dış politikasında çok yönlülüğün zeminini oluşturmuştur.

Türkiye’nin bölge ülkeleri ile artan ticari ilişkileri ve güçlenen ekonomik bağları, bölgeye yönelik dış politikasını etkileyen temel bir unsur haline gelmiş (Altunışık, 2010: 161); bölge sermayesinin Türkiye’deki yatırımlarında ve Türk şirketlerinin bölgedeki faaliyetlerinde ciddi artışlar gerçekleşmiştir. Türkiye’nin bölge ülkeleri ile olan dış ticareti de son 10 yılda 10 kattan daha fazla artmış durumdadır (Foley, 2010: 34). Bölgenin bundan sonraki yeniden yapılanması sürecinde de, Türkiye ile bölge arasındaki ticari ilişkilerde ciddi bir artış potansiyeli söz konusu (Kula ve Aslan, 2008: 1) olup, bölgede kalıcı bir barış ve istikrar, Türkiye ekonomisi için ciddi fırsatlar sağlayacaktır. Türkiye, ilişkilerini güçlendirmek suretiyle bölgedeki finans birikiminden ve dış ticaret potansiyelinden daha etkin yararlanma

olanağını elde ederken ve bu yolla ekonomik kalkınmasını hızlandırırken, aynı zamanda sınır güvenliğini artırmakta ve bölgesel sorunların aşılmasına önemli katkılar sunmaktadır.

Bu dönemde izlenen proaktif dış politikanın bir özelliği de mikro diplomasinin iyi kullanılmasıdır. Bu bağlamda hükümetler arası ilişkiler ile yetinilmemiş ve bir ülkenin politik yelpazesinde yer alan bütün unsurlar ile diyalog kurulması yoluna gidilmiştir. Örneğin Irak'ta çeşitli dini ve siyasi gruplarla temaslar yürütülmüştür. Aynı şekilde 2006 yılındaki İsrail saldırısından sonra Lübnan'daki BM gücüne katkıda bulunurken iç politikada uzlaşma sağlanmasında da önemli rol üstlenmiştir (Türkmen, 2010: 6, 34).

Bu dönemde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından geliştirilen ve bağımsız bir ekol olarak kabul gören yaklaşımlar, Türkiye'nin sadece bölgesinde değil, dünya siyasetinde çok daha aktif roller üstlenmesini sağlamış ve bu nedenle “yumuşak güç”, “eksen ülke”, “bölgesel güç”, “küresel güç” gibi tanımlamalara konu olmuştur. Davutoğlu'na (2009) göre

“...komşularıyla sıfır sorun politikası izleyen Türkiye, yakın çevresinin kriz üreten bir coğrafya olmaktan kurtarılmasını arzulamakta, bu anlayışla da bölgesinde kalıcı düzenin tesisinde kendini birinci derecede sorumlu görmektedir. Bu yalnızca coğrafi konumumuzdan değil, aynı zamanda Ortadoğu bölgesiyle olan tarihi ve kültürel bağ ve birlikteliğimizden kaynaklanan manevi bir yükümlülüktür. Bu bağlamda Türkiye, izlediği çok boyutlu, pro-aktif, yapıcı ve geleceğe dönük politikalarla yakın çevremiz ve de daha geniş ölçekte güvenlik, refah ve istikrarın gelişimine katkıda bulunmayı hedeflerken, stratejik konumumuz, tarihi, kültürel ve manevi bağlarımızın bize bahsettiği artı değerleri de en iyi şekilde değerlendirmeye çalışmaktadır”.

8. Türkiye'nin İhtiyaç Duyduğu Stratejiler

Hızla değişen dünyanın en dinamik arenasını oluşturan Ortadoğu, küresel sistemin kaçınılmaz hale gelen dönüşümünde kilit bir unsur haline gelmektedir. Ortadoğu'nun potansiyelini aktif politikalarla etkin bir güce dönüştürmek için ihtiyaç duyulan en önemli şey, kuşkusuz liderliktir. Bu alanda yeterli kapasite ve birikime sahip tek ülkenin Türkiye olduğu konusunda genel bir kabul söz konusudur. Kendisine ağır sorumluluklar ve aynı zamanda tarihi fırsatlar sunan bu gelişmeler nedeniyle Türkiye, bölgede sür-

dürülebilir bir barış, istikrar ve huzur ortamı tesisi için güçlü stratejiler çerçevesinde uzun vadeli politikalar geliştirmek ve aynı zamanda kendi demokrasisini ve kurumsal yönetim kapasitesini güçlendirerek, ekonomik, hukuki, siyasal, sosyal, kültürel vb. alanlardaki dönüşümünü hızlandırarak güçlü bir model ortaya koymak yükümlülüğü ile karşı karşıyadır.

Türkiye'nin bölge ile olan tarihsel bağları, en büyük avantajıdır. Oldukça zor bir bölgede Osmanlı'nın dört yüzyıl boyunca sürdürdüğü barış ve istikrar ortamının önemi bugün daha iyi anlaşılmakta ve o günlere özlem duyanların sayısı artmaktadır. Bugün için ne Türkiye kendisini bölgeden soyutlayabilir; ne de bölge ülkeleri bu köklü tarihi, sosyal, kültürel ve coğrafi yakınlığı yok sayarak kendi geleceklerine yön verebilir. Bu nedenle günümüze dek yapılan hataların telafisi yoluna gidilerek, bölgede ortak değerler etrafında güçlü bir birlikteliğin tesisine yönelik çabalara ağırlık verilmelidir.

Bugün Ortadoğu sorunu olarak nitelendirilen sorunların özü itibarıyla küresel çatışmaların ve rekabetin uzantıları (Arıboğan, 2004: 272) olduğu dikkate alınarak, bölgeye yönelik politikalarımızın bu sorunların derin bir analizine dayandırılması, bölgedeki köklü yapısal sorunların çözümüne odaklanması ve hem Türkiye'ye, hem de bölgeye küresel rekabette üstünlük sağlayacak stratejilerle desteklenmesi gerekmektedir. Örneğin uzun vadede bölge ülkelerinin ekonomik alanda bir yakınlaşma sürecine girmeleri ve bir tür entegrasyona yönelmelerinde Türkiye etkin roller üstlenebilir. Bu tür bir entegrasyon ise, bölgenin sahip olduğu kaynakların öncelikle bölge halklarının refahına hizmet etmesi ve bölgenin yeniden dirilerek, küresel sistemde hak ettiği yeri alması için ciddi katkılar sağlayacaktır.

Ortadoğu bugün yer altı zenginlikleri kadar, petrolün son dönemlerde aşırı değerlendirilmesi ve Körfez sermayesinin eskisi kadar güven içinde Batıyı tercih edememesinden kaynaklanan ciddi bir sermaye birikimine sahiptir. Atıl durumdaki bu sermaye, bölgeye dinamizm kazandıracak önemli bir potansiyel taşımaktadır. Bu potansiyeli harekete geçirmek ise, bölgenin vizyon ve liderlik açığının doldurulması ile mümkün olacaktır. Bu alanda Türkiye'nin sahip olduğu potansiyeli harekete geçirmesi, yeni dönemin finansal ve ekonomik yapısının inşasında önemli etkiye sahip olacaktır. Türkiye'deki girişimcilik ruhu ile bölge sermayesinin bir araya gelmesi dahi, küresel rekabette bölgeyi önemli bir güç haline getirecektir.

Türkiye, bölgede siyasal dengelerin sağlıklı bir zeminde yeniden inşa-sında ve sürdürülebilir bir siyasal düzenin tesisinde de önemli roller üstle-nebilir. Bu kapsamda Türkiye, bölge ülkeleri arasında süregelen anlaşmaz-lık ve uyuşmazlıkların çözümü için giriştiği, ancak Suriye’deki olumsuz ge-lişmeler nedeniyle kısmen kesintiye uğramış gibi görünen uzlaştırma çaba-larını sürdürmelidir. Bu çabalar her zaman arzu edilen sonuçları vermemiş-se de, uluslararası barış ve istikrara katkı sağlayan bir ülke olarak Türki-ye’nin bölgede ve dünyadaki imajının yeniden şekillenmesine katkı yap-mıştır (Nas, 2011: 129). Suriye’deki kriz Türkiye’nin güvenliğine ve böl-gedeki politikalarına büyük zarar vermiş ise de, bu krizin Türkiye’nin uf-kunu daraltmasına izin verilmemelidir. Türkiye, tüm bölgede üzerine düşen sorumlulukları etkin şekilde yerine getirmeye devam etmelidir.

Türkiye’nin bölgede gücünü sınırlandıran sosyal, kültürel ve psikolojik en-gellerle mücadele için de güçlü stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. Bölge halklarında ve Türkiye’de karşılıklı olarak var olan bilgi eksikliği ve dezen-formasyonla mücadelede için dış temsilciliklerimiz kadar sivil toplum kuruluş-ları, mesleki ve akademik kuruluşlara da büyük sorumluluklar düşmektedir. Ekonomik, ticari ve politik alanlar kadar, başta eğitim olmak üzere sosyal ve kültürel alanlarda da güçlü bir işbirliği için gerekli ortam oluşturulmalıdır.

Türkiye bölgedeki rolünün, bölge ülkelerini gücendirecek ölçüde abartıl-mamasına da özen göstermelidir (Nas, 2011: 129). Zira Türkiye’nin bölgede hızla yükselen imajı, kimi güç odaklarını doğal olarak rahatsız etmekte ve yıpratma girişimlerini kaçınılmaz kılmaktadır. Örneğin Türk dış politikasına yönelik “yeni Osmanlıcılık” yakıştırması, sadece bölge toplumlarında değil, genel olarak dünya kamuoyunda bir endişe ve tedirginlik kaynağı olarak algı-lanmıştır. Türkiye’nin Arap dünyasının liderliğine oynadığı şeklindeki iddia-lar da, özellikle hassas bir dönemden geçen Mısır gibi önemli aktörlerin karşı-refleksleri nedeniyle aleyhimize sonuçlar doğurabilecektir. Hatta bu aktörle-rin kamuoyunun dikkatini iç sorunlardan uzaklaştırmak için bu iddiaları Tür-kiye karşıtlığına dönüştürebilme ve diğer Arap ülkelerinden de belirli düzey-de destek bulma potansiyeli göz ardı edilmemelidir. Bu tür iddia ve endişeleri ortadan kaldıracak açıklama ve girişimler yeterli karşılık bulmuş ise de, bu hassasiyetin diplomaside özenle sürdürülmesi önemlidir.

Türkiye’nin bölge ülkeleri için model oluşturduğu yaklaşımı da, dış etki-

lerle şekillenen kurulu düzene isyanın gündemde olduğu bir dönemde, farklı nitelikte de olsa yine dış etki ile bölgenin şekillendirilmesi arayışını çağrıştıracağından, bölge halkları için çok da arzu edilen bir seçenek sunmayacaktır. Bölgenin dışarıdan dayatılacak liderlere ve modellere değil, rehberlik yapacak önderlere, deneyimli ve güvenilir müttefiklere ihtiyacı olduğu unutulmamalıdır.

Ortadoğu'nun tarihte hiç olmadığı kadar dış politikasında ağırlıklı bir yer tutması, Türkiye'nin genel siyasetine yönelik eksen kayması iddialarını gündeme getirmiş ise de, Türkiye için Batı ve Ortadoğu politikalarının birbirinin alternatifi değil, tersine tamamlayıcısı ve destekleyicisi olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Dahası Ortadoğu'da güç kazanması, Batı nezdinde önemini de artırmaktadır. Ortadoğu üzerindeki etkisi nedeniyle Batı'nın Türkiye'yi kaybetmemesi gerektiği tezinin belli başlı merkezlerde sıkça dile getirilmesi, bunun en büyük kanıtıdır. Dolayısıyla, Ortadoğu politikasının canlandırılması ve bölgedeki değişim sürecinde aktif rol üstlenilmesi önemli olmakla birlikte, dengeli dış politika yaklaşımından da vazgeçilmemesi, tüm dünya ile etkin iletişim ve işbirliği içerisinde küresel bir aktör olma yolundaki çabalar artırılmalıdır. Bölgedeki ihtiyatlı ve dengeli yaklaşımını sürdürmekle Türkiye, hem Batı kampında olmanın avantajı ile caydırıcılığını devam ettirmek, hem de bölgesel sorunların kendi aleyhine sonuçlar yaratmasını engellemek imkânına sahip olabilecektir (Kibaroglu, 2012: 77).

Batı ile güçlü ilişkilerini devam ettirirken, Ortadoğu coğrafyasıyla yeniden ve güçlü bir bağ kurması, bölge ülkelerinin Türkiye ile olduğu kadar, birbirleri ile olan etkileşimlerini ve bağlarını güçlendirecek; aynı zamanda Batı ile olan ilişkilerini daha sağlıklı temeller üzerinde, daha eşitlikçi bir yapıda sürdürmelerine katkı yapacaktır. Bu da Ortadoğu'nun güçlenerek dünya siyasetindeki ağırlığını artırmasını sağlayacaktır.

Türkiye'nin bütün iyi niyetine ve gayretlerine rağmen Ortadoğu'da arzu edilen başarının sağlanamaması durumunda, bölgenin zaten bir bataklık olduğu, bölgeden uzak durmanın en sağlıklı politika olduğu şeklindeki eski yaklaşımların etkisine girilmesi, yarardan çok zarar getirecektir. Çünkü bölgede yeni bir düzenin kurulması kaçınılmaz olup, bölgenin en deneyimli ve birikimli ülkesi olarak Türkiye'nin bu sürece duyarsız kalması ve katkı sunmaması düşünülemez. Dünyanın iyice küçüldüğü bir dönemde, hiçbir

ülkenin yanı başındaki gelişmelere kayıtsız kalması ve bölgesindeki sorunlardan etkilenmemesi de düşünülemez zaten.

9. Sonuç

Ortadoğu'da Osmanlı'nın dağılması ile başlayan ve her geçen gün yeni boyutlar kazanan istikrarsızlık döngüsü, Soğuk Savaşın sona ermesi ile farklı bir evreye girmiş bulunmaktadır. Bu dönemde, özellikle 11 Eylül sonrasında yaşanan gelişmeler, bölgedeki dengelerin sarsılmasına ve Batılı aktörlerin bölgedeki egemenliklerinin zayıflamasına yol açarken, farklı aktörlere de bölgede etkin olma fırsatı sağlamıştır. Arap Baharı sürecinde yaşananlar ise, bölgede yeni bir dönemin kapılarını aralamaya başlamıştır. Zira Tunus'ta başlayarak hızla yayılan ve Ortadoğu'da yüzyıl önce suni olarak kurulan siyasi, idari, coğrafi ve ekonomik düzenleri sarsan başkaldırıları sadece bölgede değil, farklı konjonktürel gelişmelerin de katkısıyla tüm dünyada dengelerin yeniden oluşmasını zorlayacak niteliktedir.

Arap Baharını başlatan ayaklanmalar, güçlü bir demokrasi talebini tarihte hiç olmadığı kadar etkili bir şekilde tüm bölgenin temel gündemi haline getirmiş ve değişim için hemen her toplum ciddi bedeller ödemeye başlamıştır. Gelinen aşamada, bölge toplumlarının değerlerini dönüştürmeyi hedefleyen ve askeri güç kullanımı suretiyle dayatılmaya çalışılan bir demokratikleşme yerine, toplumların kendi değerleri çerçevesinde şekillenen ve evrensel değerler ile barışık yeni bir düzen için toplumsal dinamikler harekete geçmiş durumdadır. Bu dönüşümün kolay olmayacağı, uzun zaman alacağı ve ciddi maliyetlerinin olacağı kuşkusuzdur. Ancak bundan bir geriye dönüş söz konusu olamayacağı gibi, giderek artan bir ivme ile toplumsal bilinçlenmenin ve politik talepkârlığın süreceği açıktır. Zira tüm bölge ülkelerinde halklar yönetimde daha aktif rol talep ederken, yönetimler de küreselleşmenin doğurduğu yakınsama etkisinin de bir sonucu olarak halklarına daha çok dayanma ihtiyacı duymaktadır.

Çeşitli nedenlerle 1990'lı yıllara kadar bölge ülkeleri ile mesafeli bir ilişki içerisinde bulunan, ancak bu tarihten itibaren bölgede aktif roller üstlenmeye başlayan Türkiye'ye yeni dönem kuşkusuz çok önemli fırsatlar sunmakta, aynı zamanda yeni sorumluluklar ve tarihi misyonlar yüklemektedir. Bölgedeki tarihi dönüşümün sağlıklı bir mecrada gerçekleşmesi ve bölge halkları-

nın kendi kaderlerine ve kaynaklarına sahip çıkabilecekleri siyasal mekanizmalara ve yönetsel kapasiteye kavuşabilmelerinde Türkiye'ye düşen roller ve sorumluluklar, aynı zamanda Türkiye'nin küresel bir güç olarak dünya siyasetindeki konumunu yeniden şekillendirmesine imkân tanımaktadır.

Bu fırsatların etkin yönetilmesi, gerçekçi, çok boyutlu ve kapsayıcı diplomasi ve buna uygun politikalarla mümkün olacaktır. Türkiye'nin tüm dünya ile ilişkilerini dengeli bir şekilde geliştirmesine imkân tanıyan ve bölgenin özel koşullarına duyarlı özgün stratejilerle Ortadoğu krizini yönetmesi, bölgede barış ve istikrarın yeniden tesisi için olduğu kadar, küresel sistemin daha adil, insan odaklı ve değerlere saygılı bir yapıda yeniden şekillenmesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'nin kendisinden beklentileri karşılayabilmesi için öncelikle kendi iç sorunlarını çözmesi önem taşımaktadır. Bugün Türkiye demokrasi açığı için artık "bölgesel koşullar"a sığınamayacak, bilakis bölgedeki ivme nedeniyle demokratikleşme baskısını daha çok hissedecektir. Dolayısıyla Türkiye, her şeyden önce daha fazla demokratikleşmek, ekonomik, toplumsal ve siyasal alandaki dönüşümünü hızlandırmak ve başta terör olmak üzere kronik sorunlarını çözüme kavuşturmak zorundadır.

Türkiye, bölge ile ilişkilerini sağlam temellere oturtmaya çalışırken, bölge ülkeleri arasında da yakınlaşma ve entegrasyonu hızlandıracak stratejilere yönelmeli, bölgede ortak değerler etrafında güçlü bir birlikteliğin tesisine yönelik çabalara ağırlık vermelidir. Bölgenin farklı unsurları arasında olduğu gibi, bölge ile Batı arasında da gerçek anlamda bir köprü görevini yerine getirmek için de güçlü mekanizmalar oluşturmalıdır. Bu, hem bölgenin sermaye birikiminin ve zengin kaynaklarının öncelikle bölge halkının yararına olmak üzere etkin kullanılmasına, hem de toplumsal ve ekonomik her türlü alanda hızlı bir gelişme trendi yakalayacak Ortadoğu'nun küresel sistemde hak ettiği konuma ulaşmasına katkı yapacaktır. Bu süreçteki başarıları ölçüsünde Türkiye de küresel bir aktör olma yolunda mesafe alacaktır. Türkiye'nin bölge sorunlarına etkin çözümler üretmesi ile Ortadoğu güç kazanacak, Ortadoğu güç kazandıkça da Türkiye tüm dünyada güçlü ve saygın bir aktör haline gelecektir.

Changing Balances in the Middle East and the Position of Turkey

Abstract: The peace and stability environment in the Middle East lasted for four centuries under the rule of Ottoman Empire faded away with the World War I, and inside the intense power struggle of big states, the Middle East transformed into a weak, instable and underdeveloped region. The movement started in the region at the end of the cold war entered into a new phase with the waves of civil uprisings, spreading and making it inevitable to reshape the region. Having abandoned the policy of keeping the region at arm's length adopted until 1980s and started to improve its relations with the region, Turkey has become an active player with its proactive and multi-faced foreign policy pursued particularly in recent years. It is a historic responsibility of Turkey to promote the transformation process started in the Middle East as well as an opportunity to strengthen its position within the global power of balance. Therefore, it is essential that the foreign policy of Turkey be implemented within the framework of comprehensive, long-running and balanced strategies that would promote development and welfare in the region as well as peace and stability, and help rebuild both the regional and the global balances over more fair and humanitarian values.

Keywords: The Middle East, Turkish Foreign Policy, Arab Spring, Global Balance of Power

Kaynakça

- Akbaş,** Zafer (2011), “ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu’da Güç Mücadelesi”, **History Studies** (ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı), s.1-18.
- Akkoyunlu,** Nilüfer (2007), “11 Eylül ve İran Jeopolitiğinin Kazandığı Yeni Boyut”, www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=19&yazi=1334, 8 Eylül 2007 (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2012).
- Altunışık,** Meliha Benli (2010), “Turkey’s Changing Middle East Policy”, **UNISCI Discussion Papers**, Number 23 (Universidad Complutense de Madrid, España, p.149-162).
- Aras,** Bülent ve Pınar **Akpınar** (2011), “Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi: 2009 Değerlendirmesi”, **Türk Dış Politikası Yıllığı 2009**, Ankara: SETA

Yayınları.

- Arı, Tayyar** (2010), **Yükselen Güç: Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu**, Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arıboğan, Deniz Ülke** (2004), “Barışı Hayal Edemeyen Bölge; Ortadoğu”, **Milletlerarası Ortadoğu, Kaos mu, Düzen mi?** Konferansı, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı.
- Aydın, Mustafa** (2011), “Geniş Orta Doğu’da Değişimin Ayak Sesleri”, **Panorama KHAS**, Bahar 2011, Sayı 2, s..22-25.
- Ayhan, Veysel** (2010), “Eksen Kayması mı Sistemik Etkiler mi: Türkiye-Ortadoğu İlişkilerine Teorik Bir Bakış”, **Ortadoğu Analiz** (Temmuz-Ağustos 2010), Cilt 2, Sayı 19-20, s.25-34.
- Bayer, R. and E. F. Keyman** (2012), “Turkey: An Emerging Hub of Globalization and Internationalist Humanitarian Actor”, **Globalizations**, 9 (1), pp.73-90.
- Bilgin, Mert** (2008), **Türkiye’nin Küresel Konumu**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Carley, Patricia** (2008), **Turkey’s Role in the Middle East**, Peace Works, United States Institute of Peace, <http://www.usip.org/pubs/peaceworks/pwks1.html>, 11.05.2008.
- Davutoğlu, Ahmet** (2003), **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yayınları.
- Davutoğlu, Ahmet** (2009), “Türkiye-Ürdün Dostluğu ve Ortadoğu”, http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-al-dustour-gazetesinde-_urdun_-10_09_2009-tarihinde-yayimlanan-makalesi.tr.mfa, Erişim: 19.05.2012.
- Dedeoğlu, Beril** (2002), **Ortadoğu Üzerine Notlar**, İstanbul: Derin Yayınları.
- Foley, Sean** (2010), “Turkey and the Gulf States in the Twenty-First Century”, **Middle East Review of International Affairs** (MERIA), September 2010.
- Ghiles, Francis** (2012), “A New Deal for Arab People”, **Insight Turkey** (Winter 2010), Volume 14, Number, p.13-27.
- Hilal, Leila** (2012), “Charting Transitions in the Middle East: Lessons Learned from Tunisia and Egypt”, **Insight Turkey** (Spring 2012), Volume 14, Number 2 p.1-12.
- Kıbaroğlu, Mustafa** (2012), “2012 Baharında Türkiye’nin Ortadoğu’daki Güvenlik Çevresine Bir Bakış”, **Ortadoğu Analiz** (Nisan 2012), Cilt 4, Sayı 40.
- Keyman, E. F.** (2005), “ABD Hegemonyası ve Tek Taraflılık”, **Değişen Dünya, Dönüşen Türkiye**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kula, Ferit ve Alper Aslan** (2008), “Türkiye’nin Ortadoğu’da Ekonomik Geleceği: Türkiye’nin İhracat Potansiyeline Yönelik Ampirik Bir Analiz”, **MPRA Paper No. 10688**, <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/10688/>
- Laçiner, Sedat** (2008), “İran-Türkiye İlişkileri: Aşılamayan Güven Sorunu”, **USAK Stratejik Gündem** (12 Şubat 2008).

- Laçiner**, Sedat (2006), “Türk Dünyası Araplaşırken”, **USAK Stratejik Gündem** (27 Nisan 2006).
- Larrabee**, F. Stephen (2007), “Turkey Rediscovered the Middle East”, **Foreign Affairs** (July-August), p.103-114.
- Lewis**, Bernard (1996), **Ortadoğu**, İstanbul: Sabah Kitapları.
- Nas**, Çiğdem (2011), “Changing Dynamics of Turkish Foreign Policy and the EU”, **Turkish Policy Quarterly** (Winter 2010/11), Volume 9, Number 4 p.117-131.
- SAE** (2011), “Arap Dünyasında Değişim ve Türkiye”, **Stratejik Araştırmalar Enstitüsü** www.turksae.com/sql_file/383.pdf
- Sümer**, Gültekin (2008), “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü”, **Uluslararası İlişkiler** (Güz 2008), Cilt 5, Sayı 19 s.119-144.
- Türkmen**, İlder (2010), **Türkiye Cumhuriyeti’nin Ortadoğu Politikası**, İstanbul: BİLGESAM Yayınları (No 4).
- Walker**, Joshua and Nathalie **Tocci** (2010), “The Sea Change in Turkey’s Middle Eastern Policy”, **Open Democracy**, <http://www.opendemocracy.net>
- Yalçın**, Hasan Basri (2011), “Türkiye’nin ‘Yeni’ Dış Politika Eğilim ve Davranışları: Yapısal Realist Bir Okuma”, **Bilgi**, (Kış 2011), Cilt 13 Sayı 2, s.35-60.
- Yılmaz**, Sait (2010), “Orta Doğu’ya Demokrasiyi Getirmek”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi** (Yaz 2010), Sayı 5, s.65-82.